

Prof. UG, dr hab. Romuald Grzybowski
Zakład Historii Nauki, Oświaty i Wychowania
Instytut Pedagogiki/ Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytet Gdański

Ocena

dorobku naukowego dr Beaty Szczepańskiej ubiegającej się o nadanie stopnia naukowego doktora habilitowanego nauk społecznych w zakresie pedagogiki

Dr Beata Szczepańska jest adiunktem w Katedrze Historii Wychowania i Pedeutologii Uniwersytetu Łódzkiego. Dyplom magistra w zakresie wychowania przedszkolnego uzyskała na Wydziale Filozoficzno – Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego w roku 1988. Bezpośrednio po studiach podjęła pracę w Uniwersytecie Łódzkim na stanowisku asystenta w Katedrze Historii i Teorii Wychowania i Pedeutologii na Wydziale Filozoficzno – Historycznym UŁ. Wśród swoich mistrzów z tego okresy wskazuje prof. Eugenię Podgóorską oraz prof. Tadeusza Jałmużnę. Zainteresowania badawcze wspomnianych profesorów, a także tradycje Uniwersytetu Łódzkiego w zakresie pedagogiki społecznej, wywodzące się od Heleny Radlińskiej i Aleksandra Kamińskiego, wpłynęły inspirująco na kształtowanie się zainteresowań samej Habilitantki.

W pierwszym okresie Jej pracy zawodowej koncentrowały się one na problematyce szkolnictwa powszechnego i średniego w Łodzi oraz szeroko rozumianej oświaty łódzkiej w okresie międzywojennym. W swych pracach dotykała także wątków biograficznych, odnoszących się do działaczy społeczno – oświatowych z okresu międzywojennego. Treścią badań podjętych przez Beatę Szczepańska w ramach przygotowywanej pracy doktorskiej stała się problematyka uspołecznienia oświaty w Łodzi po I wojnie światowej. Przybrała ona postać rozprawy zatytułowanej „Działalność łódzkiego samorządu miejskiego w dziedzinie oświaty powszechnej i pozaszkolnej w latach 1919 – 1939”. Na jej podstawie B. Szczepańska, we wrześniu 2000 roku, uzyskała stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki. Promotorem w Jej przewodzie doktorskim był zmarły przed kilku lat prof. dr hab. Tadeusz Jałmużna. W roku 2002 rozprawa ta została opublikowana w formie książkowej przez Wydawnictwo UŁ (*Działalność łódzkiego samorządu miejskiego w dziedzinie oświaty powszechnej i pozaszkolnej w latach 1919 – 1939*, Łódź 2002, s. 257). Jak informuje w swym autoreferacie Habilitantka, wspomniana publikacja została wyróżniona nagrodą Rektora UŁ oraz Marszałka Województwa Łódzkiego.

Po uzyskaniu stopnia doktora Habilitantka została zatrudniona na stanowisku adiunkta w Katedrze Historii Oświaty na Wydziale Nauk o Wychowaniu UŁ. Jako adiunkt dr B. Szczepańska rozszerzyła zakres swoich zainteresowań naukowych. Wśród nowych wątków badawczych zwraca uwagę temat związany z historycznym wymiarem wczesnej edukacji. W tym okresie w polu Jej zainteresowań badawczych pojawia się też problematyka dotycząca wkładu środowiska lekarskiego w

proces rozwoju oświaty. Już w pierwszych pracach poświęconych tej problematyce Habilitantka zarysowała granice pola badań, które stały się Jej domeną w ciągu następnych kilkunastu lat. Zasygnalizowała, że udział środowiska lekarskiego w tworzeniu warunków dla optymalnego przebiegu procesów edukacyjnych na różnych szczeblach szkoły ogólnokształcącej Drugiej Rzeczypospolitej najbardziej dostrzegalny był na polu higieny szkolnej. Zagadnienie to stało się treścią znacznej liczby publikacji autorstwa B. Szczepańskiej, a przede wszystkim Jej najważniejszego osiągnięcia naukowego – książki zatytułowanej *Higiena szkolna w szkolnictwie ogólnokształcącym w Drugiej Rzeczypospolitej*, Wyd. UŁ, Łódź 2014, s. 291. Ustosunkuję się do niej w dalszej części recenzji.

Rozpatrywany od strony ilościowej dorobek naukowy dr B. Szczepańskiej, w okresie od uzyskania stopnia doktora do momentu wystąpienia z wnioskiem o nadanie Jej stopnia naukowego doktora habilitowanego, przedstawia się dość skromnie. W załączonym wykazie Habilitantka zawarła 23 prace własne, w tym wspomnianą już, opublikowaną pracę doktorską (której nie dołączyła do zbioru swoich publikacji). Ponadto tekst pt. *Spoleczno – oświatowa aktywność Mariana Dury – dyrektora Miejskiego Seminarium Nauczycielskiego im. Ewarysta Estkowskiego w Łodzi* opublikowała dwukrotnie w różnych wydawnictwach – krajowym i zagranicznym. W przypadku dwóch prac B. Szczepańska jest zaledwie współautorką (udział własny – 50%) opublikowanego tekstu. Podobnie w przypadku redakcji jednej z prac zbiorowych, gdzie udział własny Habilitantka ustaliła na poziomie 20%. Należy dodać, że w odniesieniu do każdego z wymienionych przypadków B. Szczepańska dołączyła oświadczenia współautorów tekstów potwierdzających w sposób wiarygodny Jej deklaracje.

Słabszą stroną dorobku Habilitantki jest też stosunkowo niewielka objętość niektórych z opublikowanych przez Nią tekstów. Nie umniejsza to co prawda automatycznie ich wartości naukowej, ale pozostawia wrażenie, że mamy do czynienia z pracami przyczynkarskimi. W świetle obowiązujących uregulowań trudno też niektóre z nich uznać za pełnowartościowe rozdziały w pracach zbiorowych. W jakimś sensie usprawiedliwia Habilitantkę fakt, że wiele z tych prac powstało przed ukazaniem się przepisów, regulujących objętość publikacji w związku z ich uznawalnością za punktowaną publikację naukową.

Jak większość przedstawicieli pedagogiki, a zwłaszcza historii edukacji w Polsce, Habilitantka nie może wykazać się sumarycznym *impact faktor*, a także liczbą cytowań według bazy Web of Science (WoS). Podobnie zerowy wynik Habilitantka odnotowała w rubryce Indeks Hirscha. Oczywiście, byłoby lepiej gdyby Habilitantka warunki te spełniała, jednak praktyka ujawnia, że na dzień dzisiejszy sukcesy na tym polu święcić mogą nieliczni. Wydaje się, że sprawa ta wymaga rozwiązań systemowych w całym obszarze nauk humanistycznych i społecznych. Na przykładzie dorobku B. Szczepańskiej można wykazać, jak selektywne są wspomniane narzędzia oceny wartości pracy naukowej. Habilitantka ma bowiem w swoim dorobku publikacje w wydawnictwach

zagranicznych, w tym w języku angielskim, ale żadne z tych wydawnictw (słoweńskie i niemieckie) także nie jest objęte indeksowaniem w obrębie wspomnianych baz.

Słabością recenzowanego dorobku B. Szczepańskiej jest niewątpliwie to, że nie zawiera on prac publikowanych w wysoko punktowanych czasopismach naukowych z obszaru historii edukacji. Wśród ogółu Jej publikacji tylko cztery ukazały się jako artykuły w czasopismach naukowych, w tym jedna w wydawnictwie słoweńskim, dwie zaś w czasopismach krajowych o zasięgu lokalnym, takich jak *Piotrkowskie Studia Pedagogiczne* oraz *Forum Edukacyjne Wyższej Szkoły Informatyki w Łodzi*. Wyjątkiem jest artykuł zatytułowany „Czasopiśmiennictwo pedagogiczne i medyczne jako źródło do badań nad historią higieny szkolnej w Drugiej Rzeczypospolitej” opublikowany w *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny*. Jest to punktowany, ukazujący się od 1924 roku, niezwykle zasłużony periodyk, wydawany przez Polskie Towarzystwo Historii Medycyny i Farmacji oraz Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. W mojej ocenie stanowi to potwierdzenie, że twórczość naukowa B. Szczepańskiej zyskała uznanie środowiska historyków medycyny.

Dorobek naukowy Habilitantki wzbogacają natomiast referaty, wygłaszane przez Nią podczas międzynarodowych i krajowych konferencji naukowych. Z wykazu załączonego do dokumentacji habilitacyjnej wynika, że uczestniczyła Ona w 13. konferencjach o zasięgu ogólnopolskim, w trakcie których wygłosiła referaty. Na podkreślenie zasługuje fakt, że były to konferencje organizowane nie tylko przez jej macierzystą Uczelnię, ale także przez uczelnie specjalizujące się w problematyce medycznej lub ochronie zdrowia. Przykładem tego może być uczestnictwo B. Szczepańskiej w konferencji zorganizowanej przez Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu. Podobnie wysoko oceniam Jej udział w (5.) krajowych i międzynarodowych zjazdach towarzystw naukowych: Polskiego Towarzystwa Medycyny i Farmacji (maj 2007 r.), Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny i Farmacji (czerwiec 2010 r., oraz czerwiec 2013 r.), Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego (wrzesień 2013 r.), a także 10 th EUROPEAN SOCIAL SCIENCE HISTORY CONFERENCE (kwiecień 2014). W trakcie ich obrad B. Szczepańska wygłosiła referaty naświetlające wyniki prowadzonych badań naukowych. Zaproszenie Habilitantki do przygotowania i wygłoszenia referatu w trakcie wymienionych konferencji i zjazdów, organizowanych przez przedstawicieli medycznego środowiska naukowego, jest dla mnie kolejnym dowodem uznania dla podejmowanych przez Nią badań i uzyskiwanych w nich rezultatów.

Warto też podkreślić, że Habilitantka czynnie włączyła się (w charakterze badacza) do Programu rozwoju Wydziału Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego pt. EDUKACJA – REGIONY - REGIONALIZACJA, współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej – Europejskiego Funduszu Społecznego [Priorytet IV: „Szkolnictwo wyższe i nauka”]. W jego ramach m.in. wzięła udział w wizycie studyjnej w Szwajcarii. Ponadto B. Szczepańska czynnie uczestniczyła w organizacji trzech międzynarodowych i krajowych konferencji naukowych. To cenne doświadczenie, znaczące dla przyszłego, samodzielnego pracownika naukowego.

Mimo że Habilitantka nie brała udziału w pracach konsorcjów i sieci badawczych oraz nie kierowała projektami realizowanymi we współpracy z naukowcami z innych ośrodków polskich i zagranicznych, nie jest także członkiem komitetów redakcyjnych i rad naukowych czasopism, to jednak aktywnie uczestniczy w życiu łódzkiego środowiska naukowego pełniąc rolę swoistego łącznika pomiędzy przedstawicielami nauk humanistycznych (społecznych) i nauk medycznych. Jest członkiem Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny i Farmacji (od 2008 roku jest przewodniczącą komisji rewizyjnej Oddziału Łódzkiego). Ponadto jest członkiem Polsko – Niemieckiego Towarzystwa Historii Medycyny oraz Łódzkiego Towarzystwa Pedagogicznego.

Wśród osiągnięć naukowych należy też widzieć udział Habilitantki w międzynarodowym projekcie „ADORE”, realizowanym w ramach programu badawczego SOKRATES. Program ten koncentrował się na problemach kształcenia zainteresowań czytelniczych młodzieży w okresie dojrzewania, zaklasyfikowanej do grupy tzw. trudnych czytelników. Udział we wspomnianym projekcie - w warstwie naukowej - zaowocował publikacjami naświetlającymi m.in. działania bibliotek w Szwajcarii, we Włoszech i w Finlandii na rzecz kształtowania kultury czytelniczej dzieci i młodzieży. Równie ważnym rezultatem udziału we wspomnianym projekcie okazały się kontakty nawiązane przez Habilitantkę z przedstawicielami zagranicznych ośrodków naukowych oraz staż naukowy odbyty w Szwajcarii, między innymi w Pestalozzianum oraz w tamtejszych placówkach kształcenia nauczycieli. Rezultatem tych działań była m.in. publikacja poruszająca problematykę aktualności i trwania dziedzictwa Jana Henryka Pestalozziego oraz referat (wygłoszony podczas VII Zjazdu Pedagogicznego w Gdańsku) poświęcony wybranym zagadnieniom edukacji wielokulturowej widzianej z perspektywy doświadczeń Szwajcarii. W tej grupie osiągnięć B. Szczepańskiej należy lokować odbyty przez nią miesięczny staż zagraniczny (30.08.2012 – 28.09.2012) w Wyższej Szkole Zawodowej Północnozachodniej Szwajcarii i Wyższej Szkole Pedagogicznej w Aarau w Szwajcarii.

Pozytywnie oceniam działalność dydaktyczną B. Szczepańskiej. Habilitantka od 25 lat prowadzi wykłady i ćwiczenia z takich przedmiotów, jak *historia wychowania i myśli pedagogicznej, pedeutologia, wprowadzenie do pedagogiki, projektowanie pedagogiczne, instytucjonalna organizacja procesu kształcenia*, a także *pedagogika i pedagogika z elementami dydaktyki* (na kierunkach nauczycielskich). Ponadto prowadzi *seminarium* licencjackie i magisterskie (wypromowała 90 magistrów i 59 licencjatów) oraz *konwersatorium kierunkowe* w języku angielskim. Za ważne doświadczenie dydaktyczne Habilitantka uznaje prowadzenie zajęć z przedmiotów: *praktyka śródroczna w szkole i w przedszkolu* oraz *instytucjonalna organizacja procesu kształcenia*, które – jak podkreśla - pozwoliły Jej nawiązać łączność z nauczycielami i stworzyły podstawę do realizacji Projektu „PROFESJONALNY NAUCZYCIEL WCZESNEJ EDUKACJI. Poznać. Zrozumieć. Doświadczyć”, realizowanego przez Uniwersytet Łódzki, Unię Europejską – Europejski Fundusz Społeczny.

Habilitantka przejawia aktywność także w zakresie działalności popularyzatorskiej. Wyrazem tego był Jej udział w Festiwalu Nauki i Wiedzy Uniwersytetu Łódzkiego w roku 2002, w Pikniku

Wiedzy i Nauki UŁ w roku 2013 oraz praca w Komitecie Organizacyjnym Obchodów 60. lecia Uniwersytetu Łódzkiego w roku akademickim 2004/2005.

Przechodząc do oceny dorobku naukowego Habilitantki pragnę wskazać, że podejmowana przez Nią problematyka badawcza sytuuje się w kilku obszarach tematycznych, takich jak: szkolnictwo łódzkie w okresie Drugiej Rzeczypospolitej, w tym zwłaszcza czynniki i okoliczności decydujące o jego rozwoju i udziale w tworzeniu dziedzictwa kulturowego Łodzi w XX wieku oraz problematyka kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli szkół powszechnych i wychowawczyń przedszkoli w Polsce w okresie międzywojennym. Ponadto Habilitantka podejmowała dociekania skupione na wybranych problemach z obszaru działalności edukacyjnej szkół z okresu międzywojennego. Zagadnienia te rozpatrywała w kontekście ich prezentacji na łamach wybranych czasopism z lat Drugiej Rzeczypospolitej. Jako pokłosie peregrynacji naukowych Habilitantki należy traktować badania nad działalnością bibliotek na rzecz kultury czytelnicznej dzieci i młodzieży w wybranych krajach Europy Zachodniej.

Najobszerniejszy – i najbardziej owocny – w dorobku B. Szczepańskiej jest nurt dociekań skupionych na udziale lekarzy – higienistów w kształtowaniu się teorii i praktyki pedagogicznej w okresie Drugiej Rzeczypospolitej. Zagadnienia te Habilitantka rozpatrywała z wielu punktów widzenia i – co jest według mnie bardzo istotne – we współpracy naukowej z przedstawicielami środowiska historyków medycyny. Problematyce tej Habilitantka poświęciła większość opublikowanych w tym czasie artykułów i rozdziałów w pracach zbiorowych. Na tym polu sytuję również Jej największe osiągnięcia naukowe. Realizując założone cele badań Habilitantka podjęła trud rekonstrukcji analizowanych zjawisk w oparciu o krytyczną analizę zachowanych źródeł, w tym głównie czasopism medycznych i pedagogicznych z okresu Drugiej Rzeczypospolitej.

Lektura prac B. Szczepańskiej, zarówno artykułów i rozdziałów w pracach zbiorowych, jak i monografii wskazanej jako główne osiągnięcie naukowe, ujawnia, że stworzyła Ona nie tylko bogatą bazę źródłową, ale też umiejętnie ją wyzyskała. Dzięki temu naświetliła i przywróciła do świadomości twórców współczesnej myśli pedagogicznej, zwłaszcza zaś dydaktycznej, kluczowe, a zapomniane w większości osiągnięcia lekarzy – higienistów w wielu podstawowych dziedzinach organizacji procesu dydaktycznego w szkole, pracy domowej ucznia czy też troski o prawidłową opiekę nad dziećmi i młodzieżą. Uwypukliła działalność lekarzy na rzecz higieny szkolnej, realizowanej na łamach wybranych czasopism medycznych i pedagogicznych, naświetliła zagraniczne źródła inspiracji dla rozwoju kultury zdrowotnej szkoły polskiej, omówiła metody i środki edukacji zdrowotnej w szkole polskiej w okresie Drugiej Rzeczypospolitej, ujawniła stanowisko lekarzy w kwestii zagrożeń rozwojowych ucznia w środowisku szkolnym w okresie międzywojennym w Polsce. Krytycznej ocenie poddała też wartość źródłową interesującego Ją czasopiśmiennictwa pedagogicznego i medycznego.

Objętość wspomnianych artykułów i rozdziałów jest zróżnicowana, wszystkie jednak mają poprawną konstrukcję metodologiczną, są dobrze osadzone w materiale źródłowym i wnoszą istotne nowości do zasobu naszej wiedzy o trudnym okresie rozwoju szkoły polskiej w Odrodzonej Ojczyźnie. Szczególnie cenne są przy tym odniesienia Habilitantki do głosu lekarzy – higienistów z lat międzywojnia - głosu nieobecnego w dzisiejszym dyskursie o szkole i realizowanej w niej edukacji.

Niewątpliwie największym osiągnięciem naukowym Habilitantki, wskazanym zresztą słusznie w autoreferacie przez samą B. Szczepańską jako główne osiągnięcie naukowe, jest monografia autorska pt. *Higiena szkolna w szkolnictwie Drugiej Rzeczypospolitej* (Łódź 2014, s. 291). Recenzowana praca jest interesującym studium historyczno – pedagogicznym, skoncentrowanym na higienicznych, medycznych i organizacyjnych uwarunkowaniach funkcjonowania szkolnictwa ogólnokształcącego różnych szczebli w okresie Drugiej Rzeczypospolitej. Przedmiotem szczegółowych analiz i rekonstrukcji pojęciowych B. Szczepańskiej stały się poglądy, a przede wszystkim wyniki badań lekarzy - higienistów polskich z pierwszych dziesięcioleci XX wieku, odnoszące się do kondycji zdrowotnej uczniów oraz nauczycieli szkół powszechnych i gimnazjów w Polsce okresu Dwudziestolecia, a także ich refleksje na temat zależności pomiędzy organizacją pracy szkoły i jej stanem higienicznym a osiąganymi przez nią wynikami nauczania i wychowania.

Struktura książki jest logiczna i przejrzysta. Składa się na nią wstęp, pięć rozdziałów, zakończenie (nazwane przez Autorkę Podsumowaniem), wykaz skrótów, bibliografia, streszczenia w języku angielskim oraz redakcyjna Nota zawierająca podstawowe informacje o Autorce. We wstępie Autorka dokonała syntetyzującego przeglądu badań odnoszących się do podjętej problematyki. Wykazała, że zagadnienie to nie zostało dotąd wyczerpująco opracowane przez dotychczasowych badaczy. Przedstawiając założenia badań własnych, B. Szczepańska stwierdziła: „W niniejszej pracy podjęto zatem próbę przedstawienia ogólnego procesu kształtowania się i rozwoju higieny szkolnej w szkolnictwie ogólnokształcącym w Drugiej Rzeczypospolitej” (s. 12). Zdanie to odczytuję jako cel badań, który Autorka ujmuje jednak nieco inaczej: „Celem pracy było więc skatalogowanie składowych {...} działów higieny szkolnej, których główna linia wyznaczała konstrukcję niniejszej rozprawy, a także zrekonstruowanie strategii działań, jakie miały być realizowane w obrębie tych działów” (s. 15). Autorka dodaje też, że interesowały ją przede wszystkim zgłaszane przez lekarzy – higienistów i pedagogów projekty praktyczne i strategie działania oraz dyskusja społeczna, jaka na ich kanwie rozwijała się na łamach czasopism. Z obszaru swych badań wyłączyła natomiast praktyczną realizację założeń koncepcyjnych i organizacyjnych higieny szkolnej przez placówki szkolne, uznając, że zagadnienie to wymaga oddzielnych badań. Lektura recenzowanej pracy pozwala stwierdzić, że oba zaprezentowane ujęcia celu badań, odczytywane łącznie, adekwatnie oddają to, co Habilitantka osiągnęła w toku podjętych badań. Prezentując ich założenia, B. Szczepańska ukazała wzajemne relacje pomiędzy wychowaniem fizycznym, określanym jako czynna forma edukacji fizycznej, a higieną szkolną, traktowaną jako bierna (ochronna) forma tejże edukacji. Na przykładzie

złożonej struktury Wydziału Higieny Szkolnej w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP) ukazała, jak złożonym i wielowarstwowym pojęciem jest „higiena szkolna”.

Autorka poprawnie nakreśliła ramy czasowe (1918 – 1939) podjętych badań. Wyraźnie też wskazała, że z uwagi na specyfikę kulturową szkół dla mniejszości narodowych problematyka higieny szkolnej rozpatrywana w odniesieniu do tych placówek wymaga odrębnych badań. Jako wyczerpującą oceniam też listę pytań problemowych, sformułowanych przez Autorkę. Z uznaniem odnoszę się do obszernej charakterystyki bogatego zestawu źródeł, w oparciu o które Habilitantka zrealizowała założone cele badań. Uważam, że zgromadzona baza źródłowa okazała się wystarczająca do realizacji założonego celu badań. Natomiast zwięzła informacja o zastosowanych metodach badań może budzić niedosyt, ale lektura pracy przekonuje mnie, że zostały one przez Autorkę właściwie dobrane i wykorzystane. Za poprawny uznaję też ogólny układ pracy, w tym kolejność rozdziałów.

Realizując założony cel badań, B. Szczepańska zrekonstruowała proces ewolucji poglądów higienistów (w mniejszym stopniu pedagogów) na temat różnorodnych aspektów samej higieny szkolnej oraz jej trudnych relacji z procesem dydaktyczno – wychowawczym realizowanym w szkołach ogólnokształcących Odrodzonej Rzeczypospolitej. W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Kształtowanie się koncepcji higieny szkolnej w okresie międzywojennym i jej uwarunkowania*, Autorka przybliżyła genezę zainteresowań higieną szkolną w Europie, uznając, że źródłem modelu higieny szkolnej w Drugiej Rzeczypospolitej były rozwiązania funkcjonujące na ziemiach polskich, a zwłaszcza w zaborze rosyjskim i austriackim w okresie przed I wojną światową. Korzeni XIX wiecznej higieny szkolnej B. Szczepańska doszukała się aż w XVI wieku, dostrzegła też osiągnięcia Komisji Edukacji Narodowej na polu edukacji zdrowotnej i fizycznej młodzieży. W tej części pracy Habilitantka zrekonstruowała też założenia ideowo – organizacyjne oraz strukturę władz w obszarze higieny szkolnej w latach Drugiej Rzeczypospolitej. Wykazała, jak wielką rolę odegrali lekarze, organizacje higieniczne i medyczne oraz stowarzyszenia nauczycielskie w procesie stwarzania warunków do tego, by sama szkoła była środowiskiem zdrowym, a ponadto, by przygotowywała uczniów do życia w zdrowym społeczeństwie.

W rozdziale drugim, zatytułowanym *Higiena szkolna wobec materialnego środowiska szkoły*, Habilitantka obszernie i wyczerpująco zanalizowała poglądy lekarzy – higienistów odnoszące się do relacji pomiędzy środowiskiem materialnym szkoły przedwojennej a możliwymi do wdrożenia rozwiązaniami z zakresu higieny szkolnej. Uwypukliła m.in. tak ważne kwestie, jak ówczesny stan budownictwa szkolnego (w przypadku wiejskich szkół powszechnych – z reguły tragiczny) i jego wpływ na stan higieny szkolnej, skonfrontowany z wymaganiami higienicznymi, zapisanymi w obowiązującym ustawodawstwie szkolnym. Interesująco zrekonstruowała też poglądy higienistów odnoszące się do różnych składników materialnego środowiska szkolnego, w tym ławki szkolnej – jej wysokości, kształtu, kąta nachylenia blatu i oparcia, a przede wszystkim dostosowania do parametrów fizycznych uczniów. Podobnie odniosła się do dysputy higienistów na temat stroju uczniów oraz stanu pomieszczeń szkolnych z uwzględnieniem zanieczyszczenia powietrza w salach szkolnych. Obszernie

przybliżyła proces recepcji europejskich i światowych rozwiązań z obszaru higienizacji bazy materialnej szkół. Szkoda, że fermentu intelektualnego w zakresie higieny szkolnej z początków wieku XX Autorka nie rozpatrywała na szerszym tle, jakim niewątpliwie byłyby idee Nowego Wychowania.

Treścią rozdziału trzeciego, zatytułowanego *Opieka higieniczno – lekarska nad zdrowiem uczniów w szkołach powszechnych i średnich*, stały się rozważania naświetlające ewoluujące podstawy organizacyjno – prawne opieki medycznej nad uczniami w szkolnictwie ogólnokształcącym Drugiej Rzeczypospolitej. Wiele uwagi poświęciła lekarzom szkolnym – ich zadaniom oraz sytuacji służbowej i materialnej, z uwzględnieniem relacji z dyrektorami szkół. Zagadnienie to skonfrontowała z wynikami badań higienistów szkolnych dotyczących katastrofalnego stanu zdrowia dzieci i młodzieży polskiej. Odzwierciedleniem tej sytuacji była duża umieralność dzieci oraz zapadalność na tak groźne choroby społeczne, jak gruźlica czy jaglica. Zły stan zdrowia znacznej części młodego pokolenia, wynikający z niewłaściwego odżywiania oraz zaniedbań higienicznych, inspirował higienistów – jak wykazała Autorka – do organizowania działań o charakterze profilaktycznym, w tym akcji dożywiania dzieci w szkołach, organizowania kolonii i półkolonii oraz intensyfikację oddziaływań edukacyjnych. Przybliżając zaś realizatorów szkolnej opieki higieniczno – lekarskiej Habilitantka skupiła swą uwagę na lekarzach oraz higienistkach szkolnych. Podkreśliła ich niewystarczającą liczbę i podejmowane próby naprawy tej sytuacji. Odniosła się też do ich doskonalenia i doksztalcenia na różnego rodzaju kursach szkoleniowych. Scharakteryzowała także rolę wizytatorów szkolnych w zakresie nadzoru nad stanem higieniczno sanitarnym lokali szkolnych i zdrowiem uczniów oraz nauczycieli. Naświetliła również poglądy higienistów na temat zadań nauczycieli w zakresie troski o zdrowie uczniów.

Wiele interesujących ustaleń zawarła Autorka w rozdziale czwartym, zatytułowanym *Higieniczne aspekty edukacji szkolnej*. Zrekonstruowała tu poglądy lekarzy – higienistów na temat zależności i związków pomiędzy higieną szkolną a procesem edukacji szkolnej. Badania te, w niektórych zakresach oceniane z perspektywy dnia dzisiejszego jako kontrowersyjne, a nawet rasistowskie, miały jednak – jak wykazała Habilitantka – służyć przede wszystkim doskonaleniu pracy szkoły poprzez dostosowywanie procesu kształcenia do sił umysłowych i fizycznych młodzieży oraz indywidualizacji zarówno procesu kształcenia, jak i wychowania. Niezwykle bogate efekty wspomnianych badań higienistów nad dziećmi i młodzieżą polską okresu międzywojnia uwzględniono – jak podkreśla Autorka – w toku prac nad modyfikacją programów nauczania w związku z reformą jędrzejewiczowską z 1932 roku. Wydaje się zresztą, że zrekonstruowane przez Habilitantkę wyniki badań oraz dyskusje higienistów nad takimi zagadnieniami, jak pozycja ciała ucznia w czasie lekcji, przeciążenie uczniów pracą dydaktyczną (zarówno w szkole, jaki i w domu), rozpoczynanie nauki przez dzieci 6. letnie czy też sensowność wprowadzenia egzaminów selekcyjnych dla uczniów w ostatnim roku szkoły powszechnej, zachowały aktualność do dnia dzisiejszego. Szkoda, że ani władze oświatowe, ani nauczyciele nie chcą do nich sięgać. Podobny sąd należałoby wydać o rozważaniach

Autorki rekonstruujących poglądy higienistów odnoszące się do nauczycieli, a zwłaszcza ich nienajlepszego stanu zdrowia (w tym zdrowia psychicznego), wynikającego m.in. z ich przeciążenia pracą oraz trudnych warunków życiowych. Interesujące są także ustalenia Autorki odnoszące się do środków dydaktycznych, zwłaszcza zaś książek i podręczników szkolnych, ujmowanych w aspekcie higienicznym.

Rozdział piąty, zatytułowany *Propagowanie higieny w pracy dydaktyczno – wychowawczej szkół*, poświęciła Autorka zagadnieniom związanym z propagowaniem higieny oraz edukacją higieniczną – zdrowotną, realizowaną w toku codziennej działalności szkół. Przybliżyła m.in. programy nauczania higieny na różnych poziomach kształcenia oraz ukazała rolę, jaką w ich realizacji higienie przypisywali nauczycielowi. Wnikliwie prześledziła przebieg starań higienistów o należne miejsce zagadnień związanych z higieną szkolną i zdrowiem w programach nauczania zreformowanej w 1932 roku szkoły polskiej. Podała analizę treści oraz propagowane metody edukacji zdrowotnej, zawarte w wybranych pracach poświęconych tej problematyce. Wskazała, iż higienie nie ograniczali swych rozwiązań z obszaru edukacji zdrowotnej do terenu szkoły, podkreślając potrzebę współdziałania szkoły z domem rodzinnym. Ponadto zwięźle zreferowała dyskusję na temat, kto ma być odpowiedzialny za naukę o zdrowiu na terenie szkoły; kto ma być edukatorem zdrowia: lekarz szkolny czy nauczyciel. Uwypukliła, że przygotowanie nauczyciela szkoły powszechnej, wyniesione z seminarium nauczycielskiego, było dalece niewystarczające do realizacji tego celu. Chcąc temu zaradzić, władze oświatowe organizowały różnorodne kursy dokształcające dla nauczycieli szkół powszechnych i gimnazjów. Odnosząc się do propagowania zdrowia w szkole, B. Szczepańska zrekonstruowała działania związane z włączaniem się szkoły do walki z plagą alkoholizmu, z którą zmagало się społeczeństwo polskie w tym okresie. Podkreśliła, że zjawisko to dotyczyło także dzieci i młodzieży.

W *Podsumowaniu* Autorka zrekapituowała swoje rozważania, zawarte w poszczególnych rozdziałach. Podkreśliła, że wiele z zagadnień diskutowanych przez lekarzy higienistów w okresie Drugiej Rzeczypospolitej zachowało swoją aktualność także obecnie. Przykładem tego może być budząca wiele emocji kwestia obniżenia wieku rozpoczęcia obowiązków szkolnych przez dzieci do lat 6. Podobnie rzecz ma się z edukacją zdrowotną w szkole, niesłusznie zastępowaną edukacją seksualną.

Dopełnieniem treści książki jest bibliografia. Autorka zawarła w niej bardzo bogaty zestaw źródeł drukowanych, takich jak artykuły oraz pozycje zwarte, poświęcone problematyce higieny szkolnej, a także wydawnictwa urzędowe, w tym dzienniki urzędowe MWRiOP, dzienniki urzędowe wybranych kuratoriów okręgów szkolnych, programy nauczania szkół różnych szczebli. Najmniej liczną grupę stanowią źródła archiwalne, głównie wytworzone przez MWRiOP. W części grupującej opracowania B. Szczepańska zawarła niezbyt obszerny, ale przemyślany zestaw prac zwartych i artykułów, poświęconych zarówno problematyce higieny szkolnej w latach Drugiej Rzeczypospolitej jak i współdziałaniu szkoły z domem rodzinnym w zakresie higieny i wychowania zdrowotnego. Obok

prac w języku polskim Autorka przywołała też publikacje obcojęzyczne. Odnosząc się do zaprezentowanego zestawu opracowań stwierdzam, jako historyk wychowania nie związany z historią medycyny, że nie budzi on moich zastrzeżeń. Oczywiście, pomija on zapewne wiele interesujących prac z historii higieny szkolnej, jednak wybór zawsze należy do Autora. Przyznaję w związku z tym Autorce prawo do takiego, a nie innego podejścia do tej części książki.

Podsumowując, chcę podkreślić, że recenzowana Książka jest w mojej ocenie interesującym, dojrzałym i wartościowym studium z dziejów edukacji w Polsce w XX wieku. Walory pracy podnosi precyzyjny, komunikatywny język, jakim została ona napisana. B. Szczepańska podjęła w niej problematykę, która nie doczekała się dotąd całościowego opracowania. W związku z tym praca wypełnia istniejącą lukę w badaniach nad funkcjonowaniem szkoły ogólnokształcącej okresie Drugiej Rzeczypospolitej. Recenzowana książka ma znaczące walory poznawcze. Przed współczesnymi czytelnikami – a powinni nimi być przede wszystkim nauczyciele – odkrywa świat autentycznej troski o stworzenie podstaw higieniczno – medycznych szkoły polskiej, odradzającej się po ponad stuletnim okresie niewoli narodowej. Katastrofalny stan zdrowia uczniów i nauczycieli w pierwszych latach po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, nakładający się na niestabilne struktury oświatowe, mógł zagrozić prawidłowemu rozwojowi społeczeństwa polskiego. B. Szczepańska, rekonstruując dorobek higienistów polskich z tego okresu, ukazała, jak wielką rolę odegrało ich zaangażowanie w proces odbudowy życia społecznego w Polsce po 1918 roku. Uwypukliła też, jak wielką wiedzę o dzieciach, młodzieży i nauczycielach higieniści uzyskali lekarzy – higieniści, podejmując badania nad najważniejszymi aspektami funkcjonowania szkoły. Wykazała, że analizowane problemy rozpatrywali oni w świetle najnowszych ustaleń medycyny, higieny, a także psychologii i fizjologii. Wartością omawianej książki jest również to, że współczesnym pedagogom ukazuje ona nieco inny wymiar badań pedagogicznych, badań mocno osadzonych w metodologii nauk przyrodniczych. Trudno też nie wspomnieć o aktualności wielu ustaleń poczynionych przez ówczesnych lekarzy – higienistów, co powinno zachęcać do jej lektury zarówno studentów, jak i nauczycieli.

W odniesieniu do całości dorobku naukowego dr Beaty Szczepańskiej należy podkreślić, iż stanowi on potwierdzenie Jej dojrzałości naukowej. Znajduje to odzwierciedlenie m.in. w umiejętnym organizowaniu procesu badań własnych oraz oddanych pod Jej opiekę studentów. Odnosi się to także do poprawnego formułowaniu problemów badawczych, wytrwałości w docieraniu do źródeł i ich umiejętnym wyzyskaniu w procesie analiz i rekonstrukcji interesujących ją obszarów rzeczywistości oświatowej i społecznej. Wysoko oceniam także klarowność wywodu, jasność i komunikatywność języka, jakim B. Szczepańska prezentuje wyniki prowadzonych przez siebie badań. Wspomniane okoliczności dowodzą, iż Habilitantka opanowała warsztat naukowy, tak ważny w pracy samodzielnego pracownika nauki.